

Юрченко С.В. **ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ПОКОЛІНЬ І ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ НОВОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Одним з найбільш значимих питань у вивченні і викладанні історії виступає в даний час дослідження ролі людської особистості в багатогранному історичному процесі. Імператив більш повної відповіді на це питання стимулював розвиток у другій половині минулого століття «нової історичної науки» - історичної антропології, що розглядається в якості «одного з найбільш перспективних напрямків сучасного гуманітарного знання» [1]. Розвиток цього напрямку обумовив підвищення уваги до таких проблем, як реконструкція світосприймання людей конкретної епохи; систем цінностей, що мають значення для всіх членів суспільства чи окремих складових його груп; організація повсякденного життя людей; зміст колективних представлень.

У цьому руслі одержала розвиток і концепція покоління як цільного об'єкта історичного аналізу. Значення зміни поколінь підкреслювали у своїх працях французький філософ, один з основоположників позитивізму і соціології О. Конт, англійський філософ і економіст Дж.С. Милль, іспанський філософ і публіцист Х. Ортега-і-Гассет. Американський історик А.М. Шлезингер - молодший у своїй блискучій роботі «Цикли американської історії» у якості головної рушійної сили циклічного процесу політичного життя Америки розглядає «саме життєвий досвід покоління» [2]. Американський дослідник Ф.Л. Клінберг, вивчаючи циклічні коливання в зовнішній політиці США від «інтровертності» - зосередження суспільства на внутрішніх проблемах - до «екстравертності» - активного втручання в міжнародні справи - також відзначив кореляцію зі зміною поколінь [3]. Більшість американських президентів формувалася в якості державних і політичних діячів на тій фазі зовнішньополітичного циклу, що була схожа з часом їх президентства. Таким чином, облік досвіду поколінь людей є важливим при аналізі системи міжнародних відносин, дій її основних акторів.

У пропонуємій статті здійснюється спроба розглянути деякі значимі риси історичного досвіду покоління, що стало свідком руйнування біполярного світу і його впливу на формування нової системи міжнародних відносин.

«Міжнародні системи живуть, йдучи на ризик, - відзначав відомий американський політолог і державний діяч Г. Кіссінджер. - Кожен «світовий порядок» виражає прагнення до постійності; уже саме це визначення несе на собі печатку вічності. І усі елементи, що його складають, знаходяться в безупинному русі: дійсно, з кожним сторіччям тривалість існування міжнародних систем зменшується. Порядок» що виріс з Вестфальського миру, протримався півтора сторіччя; міжнародна система, створена Віденським конгресом, прожила сто років;

міжнародний порядок, характерний для «холодної війни», знайшов свій кінець через чотири десятиліття. (Версальське врегулювання ніколи не функціонувало як система, прийнята для великих держав, і являла собою не багато більше, ніж просте перемир'я між двома світовими війнами.) Ніколи ще компоненти світового порядку, їхня взаємодія один з одним, задачі, які треба вирішити, не мінялися настільки швидко, не були настільки глибокими і настільки глобальними» [4].

Найважливішим фактором, що впливає на тривалість існування міжнародних систем, виступає соціальний досвід людей, що з'являється в кожний конкретний період у вигляді життєвого досвіду визначеного покоління. «У традиційних суспільствах, - писав американський історик А.Шлезингер-молодший, - де зміни відбувалися невідчутно, і кожне покоління жило так само, як до цього їхні батьки і діди, зміна поколінь мало що змінювала. Але з прискоренням історичного процесу нові покоління стали одержувати новий, небувалий досі життєвий досвід і тим самим здобувати свої особливі відмітні риси» [5].

В умовах існуючої тривалості життя в розвинутих країнах світу період «політичного життя» покоління визначається, приблизно, у тридцять років. Першу половину цього терміну політичне зріле покоління йде до влади, а протягом другої - утримує її, здійснюючи політичний курс, у тому числі й у міжнародних справах. При цьому «протягом свого життя люди схильні формуватися під впливом подій і ідей, що переважають на момент знаходження ними політичної самосвідомості», прийшовши до влади, нове покоління «схильне відкидати праці покоління, які воно змістило, і відроджувати власні юнацькі ідеали тридцятирічної давнини» [6].

Ця прихильність покоління досвіду і підходам, засвоєним у молодості, багато в чому обумовлювала, наприклад, час існування «холодної війни» у міжнародних відносинах. Покоління радянських керівників, що сформувався в горні другої світової війни, бачило основну зовнішньополітичну задачу держави в закріпленні впливу СРСР, і насамперед границь у Європі й Азії, які вони визначили на полях боїв і в дипломатичних переговорах, воно несло в собі і вагу спогадів про понесені втрати. Міністр закордонних справ СРСР А.А. Громико якось сказав сину: «Скільки, Толя, німці в нас порушили, живих людей перетворили в кістяки, угробили Олексія і Федора. Матір мою від них ледве врятували. Ти уявляєш, яка в нас зараз була велика родина, скількох Громико не народилося. І гак у всій моїй батьківщині, Гомельщині. Я не божевільний, щоб змінювати підсумки війни. Якщо ми їм уступимо, то прокляті будемо всіма замученими й убитими. Коли я веду переговори з німцями, то трапляється чую за спиною шепіт: «Не уступи, Андрій, не уступи, це не твоє, а наше». Ці слова міністра, прозваного на Заході за непоступливість у переговорах «паном «Ні», виражали світосприймання цілого покоління, а сам Громико, за словами його опонентів міг

доводити до досконалості «незвичайне уміння споруджувати кам'яні стіни, за допомогою якого він мучив ціле покоління міністрів закордонних справ демократичних країн» [8].

Але на демократичному «американському полюсі» біполярного світу політики також керувалися власним досвідом, який свідчив про те, що посилення військово-політичного впливу однієї чи групи держав у Євразії, як було в 1930-і роки з Німеччиною і Японією, приведе до формування погрози американським національним інтересам, яку потрібно зупинити будь-якими засобами. Тому це покоління розділяло ідеї, сформульовані такими діячами як Д.Ачесон, що був державним секретарем в адміністрації Г. Трумена, про створення «ситуації сили», як «єдиного засобу мати справи з Радянським Союзом» і нарощування цієї сили шляхом об'єднання військового й економічного потенціалу США і їх союзників [9].

Ці підходи зберігалися і визначали взаємини наддержав і конфігурацію системи міжнародних відносин, поки люди, «присутні при створенні» (так назвав одну зі своїх книг - спогадів Д.Ачесон) [10] системи знаходилися при владі, і ще якийсь період, завдяки відомій історичній інерції. Зміна поколінь визначила і зміну зовнішньополітичних підходів держав, і стала одним з факторів припинення існування біполярної системи міжнародних відносин.

У ХХІ століття США вступили в якості єдиної дійсно світової наддержави, що володіє першістю в області озброєнь, лідерством в економічних показниках і технології, ведучою роллю в поширенні притягальної масової культури - основних компонентах, що складають поняття «сили держави». Однак третя спроба формування «нового світового порядку» по американському зразку, системи однополярного світу, коли протягом половини «політичного життя» покоління США реалізовували свою геополітичну міць у глобальному масштабі, привела до неоднозначних результатів. Проблеми, зв'язані з дезинтеграцією СРСР, утворенням нових держав у Європі й Азії, формуванням значного конфліктного потенціалу в міжнародних відносинах привели до безпрецедентного втручання Сполучених Штатів у рішення світових, регіональних і навіть країнних проблем. При цьому результати зусиль американської нації у формуванні нового вигляду світу, поширенні ринкових цінностей і демократії по американському зразку породили не менш проблем, чим вирішили. Величезні фінансові витрати скоротили можливості для трансформації. Роста вплив на суспільну свідомість таких факторів, як заклопотаність станом американської економіки; скорочення матеріальних ресурсів; ослаблення національної волі, зв'язаної зі звичкою, придбаною в роки «холодної війни», прагнути до абсолютного контролю над ситуацією, не консультуючись ні з ким; падіння інтересу до того, що відбувається за кордоном. «...Прагнення американців зайняти передові позиції у конкуренції розвинутих держав за створення інформаційного суспільства замість нинішніх індустріальних, - підкреслюють українські дослідники Є.Камінський та А.Дашкевич, - теж вимагає зосередженості на внутрішніх справах і проблемах... Розробляючи плани діяльності на міжнародній арені у дусі інтервенціонізму, адміністрація Білого дому 1997-2000 років змушена активніше враховувати, що сприяння демократії за кордоном надто дорого обходиться американському платникові податків» [11].

Вплив зазначених тенденцій накладається на процес приходу до влади в Америці покоління, що сформувалося в період інтровертної фази американського зовнішньополітичного циклу кінця 1960-х - кінця 1980-х років, що досягав «політичної зрілості» у період здійснення «рейгаловської революції» - масштабної перебудови економічного механізму, зосередженості нації на внутрішніх проблемах. До слова, сам Р.Рейган у прощальному звертанні до нації 11 січня 1989 р. відзначив екстраполяцію ідей, засвоєних у молодості на свою наступну діяльність: «...У шістдесятих роках, коли я починав свій шлях у політиці, мені здавалося, що ми приступили до зміни ситуації не в крашу сторону, що через більшу кількість правил, положень і інструкцій, через грабінницькі податки уряд забирав усе більше наших грошей, усе більше позбавляв нас вибору, усе більше позбавляв нас волі. Я прийшов у політику почасти для того, щоб підняти руку і сказати: «Стоп» [12]. Це слово він сказав через п'ятнадцять років, ставши хазяїном Білого дому.

Покоління, що формувалося в цей період виступає як носій потенціалу неоізоляціоністських настроїв в американському суспільстві, що підсилюються на початку ХХІ століття. Російський дослідник А.І. Уткін підкреслює, що в політичному житті країни проявився рух до неоізоляціонізму, що спирається на могутню інтелектуальну підтримку і розуміння «капітанів індустрії» тих галузей, що страждають від іноземної конкуренції [13]. Посилення впливу цієї тенденції уможливорює скорочення американського втручання в справи зовнішнього світу, підсилюючи проблематичність тривалості однополярної структури міжнародних відносин. Історичний досвід свідчить і про прояв деяких закономірностей в еволюції міжнародних систем, що зберігаються протягом життя одного-двох поколінь. «... Звичайним, - відзначає дослідник, - є наступний цикл: з вільної гри незалежних центрів, де панує мінливість і гнучкість дипломатії декількох центрів, визріває тенденція більшої твердості, формується звичайно біполярний світ. Біполярність звичайно веде до тривалого конфлікту (холодна війна). Потім перемагає один з центрів і виникає лідер, чиє свавілля неминує викликає опозицію й об'єднання потенційних супротивників. Багатополярний світ неминує розколюється і весь процес йде на нове коло» [14].

Не випадково в якості однієї з моделей організації міжнародних відносин бурхливого століття, що наступило, розглядається нова біполярність, у якій можуть виступати як окремі держави, так і їхні коаліції. У цьому плані привертають увагу дослідників варіанти взаємодії США і Китаю (чи Європейського союзу), «друге видання» блоку Москва - Пекін, що протистоїть Заходу; формування китайсько-японського союзу в протигагу атлантичному суспільству; конкуренція об'єднаної під егідою ФРН Західної Європи в союзі з інтегрованою при китайському лідерстві Східною Азією і Сполученими Штатами; можливість протистояння американсько-японо-китайського блоку і європейсько-російського об'єднання.

Будемо пам'ятати й про те, що історичний досвід протистояння США і СРСР у період «холодної війни», при усіх відомих витратах біполярної організації міжнародних відносин, демонструє і ряд факторів, що зміцнювали міжнародну стабільність: розподіл «тягаря» підтримки порядку в зоні «своєї» відповідальності, що підвищувало ефективність дій обох центрів сили; передбачуваність можливих кроків обох сторін; скорочення імовірності каналізації потенційної погрози у бік якого-небудь актора міжнародних відносин, оскільки було очевидно, відкіля виходить погроза і відповідна реакція пішла б неминуче; досить кваліфікований і ефективний контроль за зброєю масової поразки. Усі ці фактори забезпечували - хоча і конфронтаційну - але стабільність системи міжнародних відносин. Ці реалії також стали частиною досвіду покоління, яке формувалося наприкінці періоду існування біполярного світу.

Час триває. Покоління змінюються, утворюючи нові умови свого життя, нові системи світоустрою. Підрунтя нової системи міжнародних відносин вже існує в вигляді досвіду покоління, але обов'язкової визначеності не має. Існують і інші варіанти розвитку подій. Проте аналіз кожного з них повинен враховувати і зазначений вимір дослідження - досвід покоління.

Література

1. Гуревич А.Я. К пониманию истории как науки о человеке// Историческая наука на рубеже веков/Отв. ред. А.А. Фурсенко.-М-,2001. - С.173.
2. Шлезингер - младший А.М, Циклы американской истории. - М., 1992. - С.50.
3. Див.; Klinberg F.L The Historical Alternation of Moods in American Foreign Policy//World Politics.- 1952.- January. - P.45-62; item. Cyclical Trends in American Foreign Policy Moods: The Unfolding of America's World Role. - Lanham(Md),1983.- 324 p.
4. Киссинджер Г. Дипломатия. - М., 1994. - С. 734.
5. Шлезингер - младший А.М, Указ. соч. - С.50.
6. Там же,-С,52.
7. Громыко А.А. Андрей Громыко. В лабиринтах Кремля (воспоминания и размышления сына). -М.,1997.- С.177.
8. Киссинджер Г. Указ. соч. - С.524.
9. Див, наприклад: Department of State Bulletin. - 1950. - 16 Febr, - P.427- 429; Acheson D, To H.S. Truman. 1953, 21 July, P.2// S.I B, 30, F. 391. Dean G.Acheson Papers.Yale University Library.
10. Acheson D. Present at the Creation. My years in the State Department - N.Y., 1969.-798 p.
11. Камінський Є., Дашкевич А. Політика США щодо України. Витоки. Концептуальні основи. Практична еволюція. -К., 1998.- С. 430,431.
12. Рейган Р. Откровенно говоря: Избранные речи.-М.» 1990.- С.386.
13. Уткин А.И. Американская стратегия для XXI века, - М.,2000,- С. 235-247.
14. Уткин А.И. Мировой порядок XXI века. - М., 2001.- С. 233.